

GLAGOLJAŠKA SASTAVNICA U *LEKSIKONU HRVATSKIH TRADICIJA* JOANNE RAPACKE PREMA LEKSIKONU GLAGOLJICE I OPĆEM LEKSIKONU

TANJA KUŠTOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb
tkustovi@ffzg.hr

UDK: 930.85(497.5)(031):003.
349.1(031)+001(031)
DOI: 10.15291/csi.4055
Prethodno priopćenje
Primljen: 21. 4. 2022.
Prihvaćen za tisak: 8. 7. 2022.

U radu se opisuje glagoljaška sastavnica u *Leksikonu hrvatskih tradicija* Joanne Rapacke. Razina obavijesnosti Rapackinih natuknica o hrvatskome glagoljaštvu i njihove usklađenosti s percepcijom glagoljaštva u hrvatskoj leksikografiji utvrdit će usporedbom tih natuknica s tematski bližim natuknicama iz *Leksikona hrvatske glagoljice* (1995) Josipa Bratulića i *Hrvatskog leksikona* (1996–1997). Posebna će se pažnja posvetiti analizi natuknica koje se odnose na geografski prostor, aktere, jezik, pismo i književnost. U svakoj od analiziranih natuknica Joanna Rapacka ispričala je zanimljivu i poticajnu priču o pojedinim epizodama hrvatske povijesti.

KLJUČNE RIJEČI:

glagoljaštvo, *Hrvatski leksikon*, Joanna Rapacka, *Leksikon hrvatske glagoljice*, *Leksikon hrvatskih tradicija*

1. UVOD

Matica hrvatska objavila je 2002. godine prijevod *Leksikona hrvatskih tradicija* Joanne Rapacke koji je prvotno objavljen na poljskome pod naslovom *Leksykon tradycji chorwackich* (1997). U tome su *Leksikonu* obrađeni glagoljica i glagoljaštvo u svojim različitim vidovima – od samoga pisma, preko s glagoljaštvom povezanih pojedinaca koji su pridonijeli razvoju hrvatske pismenosti i kulture pa sve do povijesnih zbivanja u kojima je glagoljaštvo imalo važnu ulogu. Iako je sve to današnjemu poznavatelju hrvatskoga jezika i kulture poznato, bar u nekome vidu, Joanna Rapacka u svojem *Leksikonu* te “poznatosti” učinila vidljivijima. Usustavila je široka znanja o tome višestoljetnom segmentu hrvatske kulture, što pak neupućenim čitateljima može pomoći u snalaženju među glagoljašima u različitim vremenima.

Nekoliko godina prije objave prijevoda Rapackina *Leksikona* hrvatsko je glagoljaštvo obrađeno u najmanje još dvjema knjigama koje u svojem nazivu imaju odrednicu *leksikon*: u *Leksikonu hrvatske glagoljice* (Bratulić 1995) i *Hrvatskome leksikonu* (1996–1997) u dva sveska. Ipak, u tim leksikonima glagoljaštvo nema identičan status. U Bratulićevu *Leksikonu hrvatske glagoljice* hrvatsko glagoljaštvo, ono što je glagoljaštvu prethodilo i neke od njegovih posljedica imaju status središnjih tema. S druge strane, *Hrvatski leksikon* zamišljen je kao opći leksikon u kojemu je glagoljaštvo tek jedna od brojnih obrađenih tema. Usporedba obrade glagoljaštva u spomenutim dvama hrvatskim leksikonima s obradom istih tema u Rapackinu *Leksikonu hrvatskih tradicija* omogućuje jasniji uvid u razinu obavijesnosti Rapackinih natuknica i specifičnost njezine percepcije glagoljaštva u odnosu na percepciju kakva se promiče u hrvatskoj leksikografiji. Da bi se olakšala preliminarna usporedba među trima različitim leksikonima, ova će se analiza ograničiti na natuknice koje su zajedničke svim trima leksikonima.

2. IZVORI

Ovaj se rad temelji na trima izvorima koji su nastali u kratkome razdoblju:

1. Joanna Rapacka, 2002: *Leksikon hrvatskih tradicija*, Matica hrvatska, Zagreb. Knjiga je prevedena s poljskoga jezika, izvornik *Leksikon tradycji chorwackich* objavljen je u Varšavi 1997. godine. Autorica u samome uvodu kaže da ovaj leksikon nije klasičan leksikon u kojem se mogu pronaći svi pojmovi koji se odnose na hrvatsku kulturu. Riječ je o leksikonu koji “uzima u obzir samo ona mjesta, događaje (...) koji najčešće imaju funkciju simbola i koje pripadnici hrvatske

kulturne zajednice naglašeno vrednuju (...)” (Rapacka 2002: 9). Autorica je u leksikon uvrstila samo one pojmove koji označavaju ono što je potvrđeno svojim trajanjem i čije postanje potječe iz vremena prije 1914. godine i to na razini cijele nacije. Uključila je u njega povijesne ličnosti, zemljopisne pojmove, svece, književnike i njihova djela, hrvatske spomenike. Ovom prilikom izdvajamo pojmove vezane uz glagoljaštvo.

2. Josip Bratulić, 1995: *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb. Knjiga nije karakterističan leksikon u smislu navođenja i tumačenja natuknica već u njoj nalazimo kratak, ali dostatan pregled teorijskih znanja koja se odnose na glagoljicu. Govori se o glagoljici u duhovnosti i kulturi hrvatskoga naroda, o glagoljici kao pismu, znaku i slici, daje se pregled hrvatskih glagoljskih početnica do narodnoga preporoda, predstavljaju se teorije o podrijetlu glagoljice te osnovni pojmovi o glagoljskoj paleografiji. Nakon toga slijedi leksikon pojmova koji se, očekivano, odnose na glagoljicu, istraživače glagoljice, važne povijesne osobe koje su se glagoljicom bavile, glagoljske dokumente i dr. Knjiga završava priložima u kojima se čitatelj susreće sa slovima oble, ugate, kurzivne i računalne glagoljice.
3. *Hrvatski leksikon*, sv. I. A–K (1996), sv. II. L–Ž (1997): Naklada Leksikon i Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. Leksikon sadrži, očekivano, natuknice koje se odnose na hrvatsku kulturu, njezinu prošlost i sadašnjost, politiku, zemljopis, znanstvena otkrića itd.

Sva tri izvora naslovom signaliziraju pripadnost leksikografiji, a naslove povezuje zajednički pojam *leksikon*. Taj je pojam definiran kao “knjiga u kojoj su abecednim redom protumačeni različiti pojmovi, imena, događaji, znanstveni i stručni nazivi” (Hrvatski enciklopedijski rječnik: K–Ln 2004: 344). U ovim trima leksikonima abecedni redoslijed imaju leksikon J. Rapacke i *Hrvatski leksikon*, dok leksikon J. Bratulića uzima azbučni raspored pojmova. Taj je raspored usklađen s azbučnim nizom kakav ima glagoljsko pismo.

3. METODOLOGIJA

Budući da je primarni cilj ovoga rada opisati glagoljašku sastavnicu *Leksikona hrvatskih tradicija* J. Rapacke, njezin izbor leksikonskih lema uzima se kao polazište za analizu svih triju leksikona. Drugim riječima, natuknice iz ostalih dvaju leksikona uzimat će se u obzir samo onda kada su potvrđene i u polazišnome leksikonu. Rapac-

kinim natuknicama o glagoljaštvu smatra se i niz natuknica s temama koje naizgled ne upućuju izravno na hrvatsko glagoljaštvo (kao što su ćirilica, latinica, Ćiril, Metod i dr.), ali su s glagoljaštvom tijesno povezane. Natuknice za koje se drži da u sebe uključuju glagoljaštvo, bilo izravno, bilo neizravno, mogu se podijeliti u tri skupine:

1. natuknice koje govore o geografskim (zemljopisnim) prostorima: “Bosna”, “Crvena Hrvatska”, “Krbavsko polje”;
2. natuknice koje predstavljaju osobe koje su izravno zaslužne za razvoj glagoljice i glagoljaštva ili se simbolički s njime povezuju: “Ćiril i Metod”, “Sveti Jeronim”, “Grgur Ninski”, “kralj Zvonimir”, “Frankopani”, “Josip Juraj Strossmayer”;
3. natuknice vezane za jezik i pismo na hrvatskome prostoru u kojima se uspostavlja odnos prema glagoljici i jeziku koji se tim pismo bilježio: “ćirilica”, “latinski jezik”, “književni jezik”, “glagoljaštvo”.

Pri usporedbi natuknica koje obuhvaćaju više tema uzimat će se u obzir samo oni elementi koji se odnose na glagoljaštvo, ali ne i druge segmente koje pojedine natuknice uključuju (npr. natuknica “Bosna” uključuje razne druge segmente toga pojma, ali ovdje će se o Bosni govoriti isključivo iz perspektive njezinih veza s glagoljaštvom). U tom smislu, treba napomenuti da se u svim izvorima nailazi na natuknice koje su tematski znatno šire od onoga što se za potrebe ovoga rada iz njih izvaja.

4. ANALIZA

4.1. ZEMLJOPISNI POJMOVI

Bosna. J. Rapacka navodi da je u Bosni prva katolička biskupija osnovana sredinom 11. stoljeća. U njoj se, kao i u dijelu hrvatskih zemalja upotrebljavala glagoljica za potrebe slavenskoga bogoslužja. Glagoljicu je u Bosni potisnula bosančica. J. Bratulić o Bosni posebno ne govori, a *Hrvatski leksikon* slikovno donosi *Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića* iz 15. stoljeća u okviru natuknice o Bosni (*Hrvatski leksikon* 1996: 133). O tom misalu *Hrvatski leksikon* predstavlja i posebnu natuknicu (*Hrvatski leksikon* 1996: 485), kao i J. Bratulić (1995: 153).

Ovdje je analiziran samo onaj dio pojma *Bosna* koji se bavi glagoljskim segmentom u natuknici. Može se reći da je J. Rapacka u tom smislu posvetila veći dio natuknice tom segmentu dok se preostala dva leksikona glagoljicom u Bosni izravno ne bave.

Crvena Hrvatska historijski je (i zemljopisni) pojam koji obuhvaća dio današnje Crne Gore i dio Albanije do Drača. “Pojam Crvene Hrvatske pojavio se u jednom od najzagonetnijih i najkontroverznijih poglavlja *Ljetopisa popa Dukljanina* (poglavlje IX) u kojemu Konstantin-Ćiril pokrštava slavenskoga vladara Svatopluka” (Rapacka 2002: 33). Rapacka pretpostavlja da je riječ o velikomoravskome knezu iz 9. stoljeća (Rapacka 2002: 33). U ovoj se natuknici glagoljaštvo izrijeком ne spominje, ali spominje se Konstantin-Ćiril, a znamo da je on zaslužan za glagoljsko pismo. J. Bratulić (1995) za ovaj pojam nema natuknicu. *Hrvatski leksikon* (1996: 283) također *Crvenu Hrvatsku* veže uz *Ljetopis popa Dukljanina*, a navodi i zanimljiv podatak koji se iz tog *Ljetopisa* može iščitati, a to je da je u nazivu *Crvena Hrvatska* sadržana i *južna* zemljopisna opozicija prema pojmu *Bijela Hrvatska na sjeveru* u čemu se upravo u tom *Ljetopisu* ogleđa stara hrvatska tradicija označavanja strana svijeta bojama.

Zaključno, pojam *Crvena Hrvatska* izostavljen je kod J. Bratulića, a druga dva leksikona *Crvenu Hrvatsku* vežu uz *Ljetopis popa Dukljanina*. Glagoljica se u njima izravno ne spominje, pa čitatelj na temelju samih natuknica ne može taj pojam vezati za ovo hrvatsko pismo.

Krbavsko polje jest polje na kojem je hrvatska vojska doživjela težak poraz od Turaka. Taj je poraz, ili kako kaže J. Rapacka “nacionalna katastrofa”, simbol kraja uspješnoga razvoja hrvatske države. O bici je svoj zapis ostavio pop Martinac. Dramatični zapis pisan je glagoljicom i u njemu pop Martinac kaže da je to napad na cijeli hrvatski jazik (tj. hrvatski narod), usporediv samo s najezdom Gota, Atile i Tatara (Rapacka 2002: 115–116). J. Bratulić Krbavsko polje uopće ne spominje, premda ima natuknicu o popu Martinu u kojoj kratko govori o poznatom *Zapisu popa Martinca* (Bratulić 1995: 116). Krbavsko polje u *Hrvatskom leksikonu* predstavljeno je istoimenom natuknicom, ali i natuknicom *Krbavska bitka* (*Hrvatski leksikon* 1996: 642). O popu Martinu u tom leksikonu nema posebne natuknice, kao ni u *Leksikonu hrvatskih tradicija* J. Rapacke.

Kad je glagoljaštvo u pitanju, zemljopisni pojam *Krbavsko polje* vezan je većim dijelom za *Zapis popa Martinca*. U tom smislu taj je pojam obrađen u svim trima leksikonima, ali zasebnu natuknicu *Krbavsko polje* imaju *Hrvatski leksikon* i *Leksikon hrvatskih tradicija*.

4.2. OSOBE

Ćiril (Konstantin) i Metod. J. Rapacka predstavlja ih kao tvorce slavenske pismenosti koji kao takvi imaju važno mjesto i u hrvatskoj kulturi i pismenosti. Oni simboliziraju pripadnost Hrvata slavenskomu svijetu te predstavljaju most između Rima i Bizanta, tj. između europskoga Zapada i europskoga Istoka. Dokaz da su Ćiril i Metod

popularni u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti katolički su brevijari od 14. do 16. stoljeća koji sadrže oficije u čast te dvojice svetaca. Tekstovi povezuju njihovu djelatnost s Dalmacijom i drugim hrvatskim zemljama, a neki istraživači u Ćirilu i Metodu vide *začetnike* hrvatske pismenosti. Uz pozitivnu tradiciju postojala je i negativna koja je ćirilometodskoj baštini pripisivala heretički karakter. Takva je tradicija bila živa među klerom dalmatinskih gradova. Ćirilometodska tradicija važniju ulogu ima u 19. stoljeću jer tada počinje imati ne samo vjersko-crkveno nego i nacionalno značenje. Ta je tradicija važna zato što afirmira jedinstvo slavenskoga svijeta i njegov kulturni identitet. Hrvatski zagovaratelji ćirilometodske ideja vide u njoj spoj načela kršćanskoga jedinstva, utemeljenoga na primatu Rima, s načelom narodnoga karaktera crkava (Rapacka 2002: 35–37). J. Rapacka u ovoj natuknici ne daje biografiju dvojice Grka, ali navodi da su kao Grci zaslužni za opismenjivanje Slavena. Nije izostavila navesti brojne obljetničke svečanosti koje su upriličene u čast Solunskoj braći u kasnijem razdoblju (1863. – tisućljeće moravske misije; 1869. – tisućljeće Ćirilove smrti; 1880. – tisućljeće bule pape Ivana VIII., koja je dopuštala slavensko bogoslužje; 1885. – tisućljeće Metodove smrti). J. Bratulić također daje široku natuknicu o Ćirilu i Metodu, odnosno predstavlja ih zasebnim natuknicama: *Konstantin, Ćiril* (Bratulić 1995: 100) i *Metod, Metodije* (Bratulić 1995: 114) i pritom donosi nešto više biografskih podataka o njima, ali i o njihovim učiteljima, misijama među Saracenima, Hazarima, Slavenima. Uz to, govori i o širenju kulta Ćirila i Metoda, posebice kad je riječ o umjetnosti i književnosti (Bratulić 1995: 102). *Hrvatski leksikon* (1996: 224) donosi vrlo slično, kao i Bratulić, biografske podatke preuzete iz *Žitja Ćirila i Metoda*, bez donošenja stavova o njihovu djelovanju, što je u skladu s načelom o objektivnosti leksikona. Ono što natuknice J. Bratulića i *Hrvatskoga leksikona* razlikuje od natuknice J. Rapacke jest činjenica da Rapacka više govori o utjecaju Ćirila i Metoda na slavensku i hrvatsku kulturu dok druga dva leksikona daju više podataka o njihovim životopisima. Te dvije natuknice iz različitih publikacija dale bi zajedno potpuniju sliku o Svetoj Braći.

Sveti Jeronim. J. Rapacka (2002: 91–93) u svom leksikonu navodi (kao i ostali ovdje analizirani leksikoni) da je on jedan od svetih otaca Zapadne crkve, prevoditelj Svetoga pisma na latinski jezik. Za glagoljaše važan je zato što mu je hrvatska tradicija pripisivala hrvatsko podrijetlo i autorstvo glagoljice (a neki mu pripisuju, kao Antun Matija Relković, i autorstvo ćirilice), te je po tome stavljen na početke hrvatske pismenosti. Predaja potječe iz prve polovice 13. stoljeća. Cilj joj je bio jačanje pozicije glagoljice u borbi s pritiscima latinaša, ali i legitimizacija glagoljice. Legenda o podrijetlu glagoljice bila je poznata i izvan Hrvatske (Verkholantsev 2014). Na jednoj od fresaka u Vatikanskoj knjižnici sv. Jeronim prikazan je s otvorenom knjigom pisa-

nom glagoljicom. Sv. Jeronimu često su dodavali pridjev *Hrvatini* ili *Dalmatini*. Držalo se da je *Kločev glagoljaš* (poč. 11. st.) autograf sv. Jeronima i kao takav se do 1486. godine čuvao u dvoru kneževa Frankopana kao njihova obiteljska relikvija. Svetom Jeronimu posvećeni su mnogi srednjovjekovni rukopisni hagiografski tekstovi, a posvećena mu je i knjiga otisnuta u Senjskoj tiskari: *Transit svetoga Jerolima*, 1508. Riječ je o hagiografsko-legendarnoj i pseudoepistolarnoj zbirci tekstova prevedenih s talijanskoga jezika.¹ Na kraju knjige nalazi se originalna hrvatska legenda u stihu čije se autorstvo pripisuje Marku Maruliću (v. Lučin i Špoljarić 2020: 113–120). Prisutnost Marulićeva teksta predstavlja simbol kontinuiteta između glagoljaškoga nasljeđa i humanističke i renesansne književnosti. Jeronimska tradicija ostala je živa čitavo 18. stoljeće, a za neke autore, kao što su Ignjat Đurđević i Josip Bedeković, sv. Jeronim nije bio samo tvorac glagoljice nego i autor prijevoda Biblije na hrvatski jezik. J. Bratulić (1995: 89) nudi, u odnosu na Rapacku, manje podataka o sv. Jeronimu, ali izravno o njemu govori kao o “filologu prije filologije”, zahvaljujući spomenutom prijevodu Biblije na govorni latinski jezik (Vulgata). Kao i u natuknicama o Ćirilu i Metodu, J. Bratulić daje nešto više biografskih podataka o sv. Jeronimu, ali znatno manje informacija donosi o utjecaju djelovanja sv. Jeronima na hrvatsku pismenost. *Hrvatski leksikon* (1996: 543) daje nekoliko osnovnih podataka o ovome svecu koje možemo pronaći i u prethodim dvama leksikonima.

J. Rapacka predstavila je sv. Jeronima u skladu s naslovom svoje knjige, odnosno, ukazala je na njegovu važnost u okviru hrvatskih tradicija. Nešto je detaljnije u odnosu na ostala dva leksikona kontekstualizirala predaju o njemu kao tvorcu glagoljice te navela da je jedna od sedam sačuvanih knjiga tiskanih u Senjskoj glagoljaškoj tiskari posvećena upravo sv. Jeronimu.

Grgur Ninski. J. Rapacka (2002: 68–70) opisuje ga kao simbol borbe za hrvatsku neovisnost i za očuvanje kulturnoga identiteta u odnosu na rimsko-latinski pritisak. Autorica ukratko govori o nastanku Ninske biskupije sredinom 9. stoljeća. Grgur Ninski bio je pod prijetnjom ekskomunikacije prisiljen preuzeti skradinsku dijecezu u 10. stoljeću. Slavenofilska tradicija 19. stoljeća učinila je od biskupa Grgura borca za crkvenu neovisnost, ali i borca za slavensko bogoslužje nasuprot dalmatinskim “latinašima”. Ta borba za slavensko bogoslužje izjednačavala se s borbom za narodni jezik jer se u glagoljaštvu vidio korijen vlastite kulture. Simbolička interpretacija Grgurova lika (riječ je o velikom spomeniku Ivana Meštrovića iz 1929. godine) temeljila

¹ U to da je djelo prevedeno s talijanskoga jezika nije potpuno uvjeren Vjekoslav Štefanić: “U našoj se literaturi Transitu posvetilo premalo pažnje i mislim da se u našim priručnicima nasumce tvrdi da je preveden s talijanskoga...” (Štefanić 1964: 101).

se na povezivanju protuglagoljaških motiva Splitskoga sabora s problemom spora oko primata unutar Crkve. Dvadeseto je stoljeće revidiralo pogled na hrvatsko glagoljaštvo i dovelo do toga da je lik Grgura Ninskoga danas demitologiziran. *Hrvatski leksikon* (1996: 413) na sličan način, ali u znatno manjem opsegu predstavlja Grgura Ninskoga, govoreći da se on sam nazvao “biskupom Hrvata” jer je imao jurisdikciju nad cijelim teritorijem hrvatskoga kraljevstva, osim dalmatinskih gradova. Tradicija ga je proglasila borcem za obranu glagoljaškoga bogoslužja, ali za to dokaza nema. Bratulić (1995: 83–84), kao i prethodni leksikoni, govori o tome da podaci o Grguru Ninskome nisu opširni i da se mogu pronaći u spisima Splitskoga crkvenog sabora iz 925. i 928. godine. Za razliku od Rapacke i *Hrvatskog leksikona* koji drže da nema dovoljno potvrda u izvorima za to da bi Grgur Ninski bio borac za obranu glagoljaškoga bogoslužja, Bratulić pomirbeno zaključuje da je Grgur Ninski bio borac za primat svoje biskupije, ali i za ravnopravnost slavenskoga bogoslužja u hrvatskoj državi.

J. Rapacka znatno više prostora posvećuje Grguru Ninskome u odnosu na druga dva leksikona predstavljajući u okviru ove natuknice i povijest Ninske biskupije što čitatelju omogućava da sagleda širu povijesnu sliku u kojoj je djelovao Grgur Ninski i shvati razloge koji su doveli do njegovih postupaka.

Zvonimir. Njemu je posvećena zadnja natuknica u knjizi J. Rapacke (2002: 206–210). Premda je razlog abecedni raspored natuknica, možemo reći da je slučaj htio, kad je glagoljaštvo u pitanju, da je kralj Dmitar (Dimitar) Zvonimir zapravo stajao na nekom od početaka hrvatskoga glagoljaštva. Naime, ime kralja Zvonimira prvo je ime jednoga hrvatskog kralja, zapisano na glagoljici, na Bašćanskoj ploči. Lik kralja Zvonimira izražava hrvatske idejne dvojbe: podvojenost između osjećaja pripadnosti Zapadu i odbojnosti prema Zapadu i želju za sudjelovanjem u slavenskome zajedništvu. Različito je to od J. J. Strossmayera koji nije gajio odbojnost prema Zapadu nego je nastojao povezati Zapad i Slavene te Slavene međusobno. Uza Zvonimira veže se legenda o njegovoj tragičnoj smrti koja se prvi put pojavljuje u *Ljetopisu popa Dukljanina*. Legenda je zapisana u hrvatskoj redakciji toga ljetopisa i samo se u njoj pojavljuje priča o nasilnoj Zvonimirovoj smrti. Po legendi, Zvonimir na Hrvate baca kletvu u trenutku dok umire da nikad “ne bi imali gospodina od svoga jazika”. U 19. st. Zvonimirov lik ulazi u središte nacionalnoga mita i to kao junak i antijunak. S ove crne strane, riječ je o vladaru koji se prodao Zapadu (papi), koji je podupirao latinaše, a ne glagoljaše, koji je zbacio s prijestolja kralja Slavca (Slavića), tobožnjega vjernog čuvara slavenskoga bogoslužja. Takva crna strana u suprotnosti je sa spomenutom, glagoljicom isklesanom Bašćanskom pločom na kojoj se on navodi kao darovatelj ledine na kojoj će se sagraditi crkva. Bijela Zvonimirova legenda usredotočuje se na krunu: bila je to prva kruna čija se materijalna sudbina može pratiti u povijesnim

izvorima, a njegova je krunidba prva krunidba koja je bila dokumentirana. *Hrvatski leksikon* (1997: 724) priču o kralju Dmitru Zvonimiru dijeli u dvije natuknice: *Zvonimir (Dmitar)* i *Zvonimirova kletva* razlikujući tako povijesne činjenice od legende. Sadržajno Rapacka i *Hrvatski leksikon* donose podudarne podatke o kralju Zvonimiru, za razliku od *Leksikona hrvatske glagoljice* (Bratulić 1995) koji ovom kralju nije posvetio zasebnu natuknicu nego ga samo izrijekom spominje u okviru natuknica: *Bašćanska ploča* (Bratulić 1995: 71) i *Legenda* (Bratulić 1995: 113).

Frankopani (Frankapani, Frangapani) hrvatski su velikaški rod. Povijest roda veže se uz tri idejna kompleksa važna za hrvatsku tradiciju: glagoljaštvo, predziđe kršćanstva i urota zrinško-frankopanska. Počeci roda sežu u sredinu 12. stoljeća, a razdoblje procvata roda u prvoj polovici 15. st. poklapa se s razdobljem procvata glagoljičke pismenosti, koja je do kraja 15. st. imala ulogu središnje hrvatske književne tradicije. Frankopani su bili mecene glagoljskoj književnosti, sami su se služili glagoljicom u privatnoj korespondenciji. Bili su vlasnici *Kločeva glagoljaša* iz 11. st. i čuvali su ga kao svoju kućnu relikviju koju je, prema legendi, svojom rukom napisao sv. Jeronim (Rapacka 2002: 53–54). J. Bratulić također ističe njihovo pomaganje glagoljaša i mecenstvo prema redovnicima različitih redova: potpomagali su benediktince, pavline i franjevce. Osim što su bili vlasnici *Kločeva glagoljaša*, po njihovoj je naredbi sastavljen *Vinodolski zakon* iz 1288. godine, a njihovo je ime zasvjedočeno u glagoljaškim ispravama kojima se potvrđuju poklonjena zemljišta odnosno podjeljuje neko pravo (Bratulić 1995: 150). Frankopanima je *Hrvatski leksikon* dao dvije natuknice: *Frankopan* i *Frankapan, Fran Krsto*. Međutim, ni u jednoj od tih natuknica glagoljaštvo se ni na koji način ne spominje niti se ukazuje na vezu Frankopana uz tu važnu sastavnicu hrvatske kulture (*Hrvatski leksikon* 1996: 362). Isti leksikon ima natuknicu *Kločev glagoljaš* (*Hrvatski leksikon* 1996: 601), kao što je ima i leksikon J. Bratulića u kojemu se navodi da su Frankopani imali taj spomenik u svojem posjedu (Bratulić 1995: 102).

Među navedenim leksikonima Frankopanima je najviše prostora posvetila J. Rapacka detaljnije se od ostalih dvaju leksikona posvećujući njihovoj dubljoj prošlosti i isticanju njihove važnosti za hrvatsko glagoljaštvo. Ona u svojem predstavljanju ove velikaške obitelji upozorava i na postojanje legendi u kojima su oni glavni likovi.

Josip Juraj Strossmayer. Ova se natuknica, kad je riječ o temi glagoljaštva, izravno vezuje uz natuknicu o Konstantinu (Ćirililu) i Metodu. J. J. Strossmayer bio je zagovaratelj dviju ideja: ideje crkvenoga ujedinjenja i ideje slavenske uzajamnosti i južnoslavenskoga narodnog zajedništva. Hrvati tu imaju svoje posebno mjesto jer su smješteni na granici Zapada i Istoka: s jedne su strane povezani s Katoličkom crkvom, a istodobno njeguju ćirilometodsku baštinu i slavensko bogoslužje. Obnov-

ljeno hrvatsko glagoljaštvo trebalo je postati polazište u izgradnji kulturno-vjerskog zajedništva s pravoslavnim balkanskim Slavenima. Strossmayer je nastojao dobiti papinsku suglasnost za primjenu slavenskoga bogoslužja u hrvatskim zemljama. U tome nije potpuno uspio jer je to bogoslužje na kraju prihvaćeno samo u onim mjestima u kojima je ranije bilo u uporabi (Rapacka 2002: 168–173). J. Bratulić (1995: 142) govori o tome kako je Strossmayer bio uvjeren da je kao đakovački biskup sjeo na stolicu svetoga Metoda. Na njegovu je molbu papa Leon XIII. proširio kult svetoga Ćirila i Meotda na cijelu Katoličku crkvu. Njegovom je zaslugom izdan glagoljski misal 1893. godine koji je pripremio Dragutin Parčić. *Hrvatski leksikon* (1996: 488) govori o Strossmayerovoj političkoj ulozi, a glagoljaštvo ni na koji način izrijekom ne spominje, kao ni njegovu vezu s ćirilometodskom baštinom.

U *Leksikonu hrvatskih tradicija* Strossmayer je predstavljen opširnijom natuknicom jer se ne predstavlja samo njegovo djelovanje vezano uz glagoljaštvo nego njegova šira djelatnost koja je znatno utjecala na različite segmente hrvatskoga političkog, društvenog i kulturnog života, koji je sastavnica glagoljaštva. I J. Bratulić govori o Strossmayerovoj širokoj djelatnosti, ali u znatno manjem opsegu. Rezultat je toga činjenica da je natuknica J. Rapacke sveobuhvatnija kad je riječ o ovoj osobi važnoj za hrvatsko glagoljaštvo.

4.3. PISMA I JEZIK

Ćirilica. J. Rapacka (2002: 37–38) predstavlja ćirilicu kao slavensko pismo, nastalo najvjerojatnije u Bugarskoj krajem 9. st. po uzoru na grčku majuskulu. Potisnula je glagoljicu za bilježenje crkvenoslavenskoga jezika u slavenskim zemljama, uz iznimku Hrvatske u kojoj se glagoljica i dalje koristila. Najstariji hrvatski ćirilički natpis s kraja 12. st. potječe iz benediktinskoga samostana u Poveljima na Braču. Postoji zapadna inačica ćirilice koja se upotrebljavala u Bosni. Tim su pismom pisani najstariji spomenici bosanske pismenosti: *Listina bana Kulina* iz 1185. godine i privilegij istog bana Dubrovniku iz 1189. godine, a iz 12. stoljeća potječe i *Natpis popa Tjehodraga* otkriven 2003. godine (v. Marić, Šimić i Škegro 2007). Tim su se pismom koristili bosanski franjevci koji su svoja izdanja tiskali *bosančicom*. Bosančicu je potisnula latinica koja se u 18. stoljeću počela širiti među bosanskim katolicima. Najstarija knjiga tiskana bosančicom jest *Dubrovački molitvenik*, otisnut u Veneciji 1512. godine. J. Bratulić nešto detaljnije govori o postanku ovoga pisma, vezuje ga uz konkretnu godinu i crkveni sabor iz 893. godine. Sam naziv pisma nije star. Ime je nastalo kad se glagoljica počela pripisivati sv. Jeronimu, a to drugo pismo – ćirilica – pripisalo se sv. Ćirilu. Međutim, sv. Ćiril nije tvorac toga pisma. Ćirilica se nakon 12. st. širila iz

bivših glagoljaških središta i bila je u suživotu s glagoljicom. Prodire do Brača, živi u Poljicama, dolazi do Istre i postaje službeno pismo u dubrovačkoj kancelariji za odnose sa slavenskim državama (Bratulić 1995: 156). To se pismo naziva još i *bosančicom*, ali i pismom *hrvackim*, *arvackim*. *Hrvatski leksikon* (1996: 223–224), za razliku od Rapacke i Bratulića koji to pismo navode kao drugo slavensko pismo, navodi da se sa sigurnošću ne može odrediti koje je pismo starije – glagoljica ili ćirilica, ali da se ipak vjeruje da je glagoljica starija. Ovaj se leksikon više osvrće na ćirilicu općenito nego na ćirilicu kao hrvatsko pismo, tj. više se govori o tom pismu kao pismu kojim su se koristili ostali slavenski narodi. Ipak, navodi se hrvatski prostor na kojem se ćirilica koristila: od Splita do Dubrovnika, na otocima Braču i Hvaru. U okviru natuknice donosi se i popis i izgled ćiriličkih slova u rukopisnim spomenicima, u odnosu na slova moderne ćirilice. Na temelju brzopisne ćirilice u Hrvatskoj se razvila bosančica kojoj *Hrvatski leksikon* (1996: 127–128) daje vlastitu natuknicu. Ta je natuknica ispunjena podacima o ćirilici na hrvatskome prostoru, navode se mjesta u kojima se ona rabila te njezini u znanosti različiti nazivi: *bosanica*, *bosanska azbukovica*, *hrvatsko-bosanska ćirilica*, *bosanska brzopisna grafija*, *bosansko-dalmatinska ćirilica*, *zapadna (bosanska) ćirilica*, *hrvatska ćirilica*. U natuknici se može pročitati i niz zanimljivih podataka o ovom pismu te prilično detaljna analiza pojedinih ćiriličkih znakova, a predstavljena je i tablica s prikazom bilježenja ćiriličkih slova u Bosni, u Splitskim Poljicama i u Dubrovniku. Uspoređujući natuknicu *ćirilica* u trima proučavanim izvorima, možemo reći da je natuknica koju nalazimo u *Hrvatskome leksikonu* najtemeljitija i pruža najviše podataka o ovom hrvatskom pismu.

Latinski jezik. Rapacka (2002: 119–121) o latinskom jeziku govori kao o najstarijem hrvatskom književnom jeziku, a zahvaljujući i njemu hrvatski pisci sudjelovali su u europskome kulturnom životu. Taj je jezik nerijetko funkcionirao kao nadregionalni jezik Hrvata, “kao jezični i kulturni kôd u čijem su zajedništvu raščlanjene hrvatske zemlje pronalazile svoj identitet” (Rapacka 2002: 120). Najstariji hrvatski spomenik na latinskome jeziku jest Trpimirov natpis iz 9. stoljeća. S latinskim kao službenim jezikom Hrvati su prekinuli 1847. godine kao posljednji u Europi. Latinski ipak nije bio jedini književni jezik Hrvata. Naizgled ovoj natuknici nije mjesto u izboru natuknica koje se odnose na glagoljaštvo, ali ako uzmemo u obzir činjenicu da je drugi hrvatski književni jezik bila hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika, koja se bilježila glagoljicom, potrebno je to drugo pismo i jezik dovesti u vezu s latinskim jezikom i latiničkim pismom. U 19. st. glagoljaška kultura počinje se tumačiti kao izvorna slavenska kultura u opoziciji prema stranoj latinskoj. J. Rapacka nema u ovom leksikonu natuknicu koja bi govorila o pismu latinici, tj. o latinici se govori u okviru natuknice o latinskome jeziku. J. Bratulić (1995) latinskom jeziku i latinici nije posvetio natukni-

cu, a *Hrvatski leksikon* posebnu natuknicu daje latinici (*Hrvatski leksikon* 1997: 8), a posebnu latinskom jeziku (*Hrvatski leksikon* 1997: 9). Pod natuknicom koja govori o latinici u leksikonu se ona dovodi u odnos s preostalim dvama hrvatskim pismima: ćirilicom i glagoljicom i njihovom uporabom kroz stoljeća. Natuknica o latinskome jeziku govori o jezicima, ne i o pismima.

Književni jezik. U ovoj natuknici, vezano uz glagoljaštvo, J. Rapacka (2002: 101–107) govori o tome da je prvi hrvatski književni jezik bio latinski jezik, a najvjerojatnije već od druge polovice 9. st. njemu je konkurirao starocrkvenoslavenski jezik, čija se hrvatska redakcija oblikovala na prijelazu 10. u 11. st. Prvi tekstovi na narodnome jeziku, kao što proizlazi iz povijesnih izvora, nastali su na latinici krajem 8. stoljeća² kao rezultat franjevačke misionarske djelatnosti. Najstariji sačuvani tekstovi na narodnome jeziku potječu s prijeloma 11. i 12. stoljeća i pisani su glagoljicom.³ Najvažnijim ranim spomenicima starohrvatskoga jezika pripadaju pravni tekstovi iz 13. st., među ostalim *Vinodolski zakon* iz 1288. godine. Šira upotreba narodnoga jezika kao književnoga datira od 15. stoljeća. Tekstovi na narodnome jeziku pisani su trima pismima: glagoljicom, latinicom i sporadično ćirilicom. J. Bratulić (1995) ovaj pojam ne izdvaja. Izdvaja ga *Hrvatski leksikon* (1996: 544–545) i to pod natuknicom *jezik, hrvatski*. Prilično detaljno ga predstavlja, govori se o bilježenju tog jezika glagoljskim i ćirilčkim i latiničkim pismom.

Glagoljaštvo. J. Rapacka (2002: 60–68) pojmu *glagoljaštvo* posvećuje velik broj stranica.⁴ Glagoljaštvo je višestoljetna sastavnica hrvatskoga vjerskog i kulturnog života, čija su temeljna obilježja bila glagoljičko pismo i slavensko bogoslužje. Ono je znak hrvatskoga duhovnog identiteta izrasloga iz civilizacijskoga smještaja hrvatskih zemalja između Zapada i Istoka, Rima i Bizanta. Tvorac prvoga slavenskog pisma – glagoljice – bio je Ćiril. Od kraja 9. st. glagoljicu počinje istiskivati ćirilica. Od sredine 11. st. glagoljica se upotrebljavala samo u katoličkim hrvatskim krajevima. Sačuvala se do početka 20. stoljeća. Joanna Rapacka upozorava da okolnosti pojavljivanja glagoljice u hrvatskim zemljama nisu jasne. Pretpostavka je da je stigla u drugoj polovici 9. st. s Metodovim učenicima koji su bili protjerani iz Moravske. Jedan dio tih učenika sklonio se u bizantskoj Dalmaciji (prostor Krka, Cresa, Kvarnerskoga zaljeva). Konstantinopol u to vrijeme ima na tom prostoru crkvenu vlast i dopušta liturgijsku službu na nekanonskim jezicima pa tako i na crkvenoslavenskome jeziku.

² Prvi tekstovi na hrvatskome jeziku pisani latinicom ipak potječu iz 14. stoljeća.

³ Ovdje ipak treba upozoriti na to da ti najstariji tekstovi, a J. Rapacka izrijeком ne navodi koji bi to tekstovi bili, ipak nisu pisani narodnim jezikom, nego hrvatskom redakcijom staroslavenskoga jezika.

⁴ Najveći broj stranica ima pojam Bosna – devet stranica, a pojam glagoljaštvo rasprostire se na osam stranica.

Iz tog ranog vremena dokumenata nema. Najstariji dokumenti koji potvrđuju prisutnost slavenskoga bogoslužja pisani su na latinskom jeziku i potječu iz prve polovice 10. stoljeća. Najstariji sačuvani crkvenoslavenski tekst hrvatske redakcije potječe iz prijelaza 10. u 11. st., a najstariji pisani glagoljaški tekstovi na narodnome jeziku iz prijelaza 11. u 12. st. Najdragocjenija je *Bašćanska ploča*. Središta djelovanja glagoljaša otoci su Krk, Cres i Rab te sjeverna jadranska obala i Istra. Glagoljaštvo se proširilo i u slavensko zaleđe te na Liku, Krbavu i područja oko središnjega toka Kupe i Une. To nije jedini prostor glagoljaštva – nalazimo mu tragove od Zagreba na sjeveru do Dubrovnika na jugu. Uglata glagoljica ulazi u uporabu od 13. stoljeća. Ona je postala zaštitni znak hrvatske pismenosti. Tim su se pismom služile duhovne i svjetovne osobe. Do sredine 13. stoljeća hrvatska glagoljaška pismenost okrenuta je prema Istoku i pripadala je ćirilometodskoj zajednici. Tek sredinom 13. st. dolazi do revizije slavenskih liturgijskih knjiga prema rimskom obredu. Biblijski tekstovi revidiraju se prema Vulgati u istom tom vremenu, sredinom 13. st. Tada počinje otvaranje glagoljaške pismenosti prema Zapadu. Prve hrvatske tiskane knjige također su glagoljične. Kraj sjaja glagoljaške pismenosti pada na početak 16. st. Vezano je to za teritorijalne promjene uzrokovane turskim napadima te za pobjede humanističko-renesansnih tendencija. Latinica zauzima primat, glagoljica postaje marginalno pismo; glagoljaštvo stječe polu-pučki karakter, slavensko bogoslužje postaje bogoslužje za niže slojeve. Iako glagoljaštvo u 16. st. nazaduje, ono ipak ne prestaje. Glagoljicom su tiskane knjige u Urachu pored Tübingena. Duhovni seminari za glagoljaše osnivaju se u Zadru i Omišu u 18. stoljeću. Proces “zapostavljanja” glagoljice nastavlja se i u 19. st. premda u isto vrijeme dolazi do rađanja slavenske filologije, slavenofilstva te do velikoga zanimanja za glagoljicu. Bez obzira na to, proces odumiranja glagoljice nije zaustavljen. Simboličkim trenutkom u kojemu je glagoljica prestala biti živim pismom smatra se 1927. godina kada je Josef Vajs objavio svečano izdanje hrvatskoga glagoljičkog misala u latiničkoj transliteraciji. U okviru ove natuknice J. Rapacka daje slikovne prikaze glagoljskih spomenika poput *Bašćanske ploče* (oko 1100), *Hrvatskog Prvotiska* (1483), *Prve hrvatske tiskane početnice* (1527). Za te spomenike ne postoje u knjizi posebne natuknice pa ih J. Rapacka predstavlja na ovaj način. J. Bratulić u svojem leksikonu ne obrađuje opći pojam glagoljaštvo, ali je u leksikon uvrstio mnoge pojmove koji su za glagoljaštvo vezani: *glagoljica*, *glagoljaško pjevanje* (Bratulić 1995: 81). Pod tim su pojmovima predstavljeni glagoljsko pismo, odnosno pjevanje u liturgijskim obredima gdje je živjelo slavensko bogoslužje. Ali pod tim pojmovima ne predstavlja se glagoljaštvo u cjelini nego pojedini segmenti glagoljaštva. *Hrvatski leksikon* (1996: 383–384) u tom je odnosu najširi jer sadrži natuknice: *glagoljaško pjevanje*, *glagoljaštvo* i *glagoljica* unutar kojih se zasebno objašnjava značenje sva-

koga od njih. Pojam glagoljaštva objašnjen je na sličan način kao što je to napravila i J. Rapacka u *Leksikonu hrvatskih tradicija*, odnosno, daje se povijesni okvir u kojem se hrvatsko glagoljaštvo razvilo.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju uvida u natuknice izdvojene iz knjige *Leksikon hrvatskih tradicija* možemo reći da je Joanna Rapacka ispričala zanimljive priče u kojima je predstavila hrvatsko glagoljaštvo u njegovim različitim vidovima i čitatelju pružila prošireni uvid u važnost hrvatskoga glagoljaštva. Pojedine natuknice nisu temeljno usmjerene na glagoljaštvo, već ga samo dotiču. No, upravo takvim, možda ponegdje samo spomenutim djelićima, Joanna Rapacka uspjela je složiti mozaik koji u sebi uključuje mnoge “zaglavne” kamenčiće zahvaljujući kojima svaki čitatelj može složiti svoju sliku o hrvatskome glagoljaštvu, a sigurno i o mnogim drugim dijelovima hrvatske tradicije. Neke osobe ili spomenici nisu dobili svoje posebne natuknice (npr. pop Martinac, Senjska glagoljaška tiskara, Bašćanska ploča, Misal po zakonu rimskoga dvora, Kločev glagoljaš), ali obrađeni su u okviru drugih natuknica te su na taj, posredan način ipak prisutni u knjizi. Na taj je način Rapacka znatno proširila ovu knjigu, ne brojem konkretnih natuknica, već uvrštavanjem više pojmova u jednu natuknicu. S druge strane, spriječila je nepotrebno ponavljanje onoga što je već u određenom kontekstu rečeno. Leksikon J. Rapacke, barem kad je o glagoljaštvu riječ, nije samo puki leksikon s neutralnim podacima koji ne govore ništa o stavu autorice. U knjizi autorica donosi i vlastite stavove temeljene na onome što je proučavajući hrvatsku kulturu spoznala. Proširila je ono osnovno o svakoj pojedinoj natuknici vlastitim promišljanjima, ali i stavovima koji se mogu pronaći u literaturi, a koji čitatelju koji u neke posebnosti nije upućen, nisu dohvatljivi. Može se stoga zaključiti da je ova knjiga važna za hrvatsku kulturu općenito, ali i za spoznaje vezane uz hrvatsko glagoljaštvo. Usporedba s *Leksikonom hrvatske glagoljice* i *Hrvatskim leksikonom* pokazuje nam da je J. Rapacka pronašla drugačiji način da predstavi hrvatsko glagoljaštvo. Dok je *Leksikon hrvatske glagoljice* izrazito usmjeren na glagoljaštvo, a *Hrvatski leksikon* ima, očekivano, znatno širi broj natuknica u odnosu na leksikon J. Rapacke, njezin je leksikon, mogli bismo reći prijelaz ili most između ovih dvaju spomenutih leksikona. Prijelaz je i što se tiče opsega sadržaja, ali i načina na koji je taj sadržaj predstavljen. J. Rapacka u predstavljanju sadržaja daje svoja vlastita viđenja ovoga segmenta hrvatske pismenosti dok su preostala dva leksikona u tom smislu gotovo posve neutralna, bez vlastita odnosa prema napisanome. Pritom treba naglasiti da J. Rapacku u prvome

redu zanimaju mijene u kulturalnome pamćenju glagoljaštva, a tek u manjoj mjeri razvoj glagoljaštva, čime se primarno bave druga dva analizirana leksikona.

Joanna Rapacka dala nam je uvid u hrvatsku, a time i u glagoljsku tradiciju, videnu očima stranca kojega ne možemo više doživljavati kao stranca nego kao nekoga našeg tko tu tradiciju dobro poznaje i tko je one nepoznate strane uspio i ponekom Hrvat u učiniti poznatima. I ne samo to, zahvaljujući ovoj knjizi mnogi će čitatelji biti potaknuti da se i sami upuste u potragu za novim spoznajama.

LITERATURA

- BRATULIĆ, Josip. 1995. *Leksikon hrvatske glagoljice*. Zagreb: Minerva.
- HRVATSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK. 2004–2005. *Sv. I: A–Bez; sv. II: Bež–Dog; sv. III: Doh–Gra; sv. IV: Gra–J; sv. V: K–Ln; sv. VI: Lo–Ner; sv. VII: Nes–Per; sv. VIII: Pes–Pro; sv. IX: Pro–Silj; sv. X: Sim–Tap; sv. XI: Tar–Viš; sv. XII: Vit–Ž; sv. XIII: Pravopisni priručnik*. Zagreb: EPH.
- HRVATSKI LEKSIKON. 1996–1997. *Hrvatski leksikon, sv. I: A–K; sv. II: L–Ž*. Zagreb: Naklada Leksikon i Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- LUČIN, Bratislav i Luka ŠPOLJARIĆ (prir.). 2020. *Kruna harvackoga jezika. Renesansni pisci o svetome Jeronimu*. Split: Književni krug.
- MARIĆ, Marija, Marinka ŠIMIĆ i Ante ŠKEGRO. 2007. “Pop Tjehodrag i njegov natpis”. *Povijesni prilozi* 33: 9–32.
- RAPACKA, Joanna. 2002. *Leksikon hrvatskih tradicija*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav. 1964. “Glagoljski tranzit svetog Jeronima u starijem prijevodu”. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5: str. 99–161.
- VERKHOLANTSEV, Julia. 2014. *The Slavic Letters of St. Jerome. The History of the Legend and Its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*. De Kalb, IL: Northern Illinois Press.

THE GLAGOLITIC COMPONENT OF JOANNA RAPACKA'S LEKSYKON TRADYCJI CHORWACKICH (LEXICON OF CROATIAN TRADITIONS) COMPARED TO THE LEXICON OF GLAGOLITIC AND GENERAL LEXICON

TANJA KUŠTOVIĆ

ABSTRACT

The paper describes the Glagolitic component in Joanna Rapacka's *Leksykon tradycji chorwackich (Lexicon of Croatian Traditions)*. The level of information of Rapacka's entries on Croatian Glagolitic and their compatibility with the perception of Glagolitic in Croatian lexicography will be determined by comparing these entries with thematically similar entries from *Leksikon hrvatske glagoljice (Lexicon of Croatian Glagolitic)* (1995) by Josip Bratulić and *Hrvatski leksikon (Croatian Lexicon)* (1996–1997). Special attention will be paid to the analysis of the entries related to geographical space, actors, language, script, and literature. In each of the analysed entries, Joanna Rapacka told an interesting and stimulating story about certain episodes from Croatian history.

KEY WORDS:

Glagolitic, Hrvatski leksikon (Croatian Lexicon), *Joanna Rapacka*, Leksikon hrvatske glagoljice (Lexicon of Croatian Glagolitic), *Leksykon tradycji chorwackich* (Lexicon of Croatian Traditions)

